فایلێك بۆ دۆزی ئەنفال
دوو رۆژێ لەگەڵ كارەساتی كیمیابارانی سەردەشت

بەشی یەكەم

- لە دانشتنی دووەمی دادگای پیاچوونەوەدا 13 شاهید و زرەرمەندی چەكی كیمیایی لە شاری سەردەشتی كوردستانی ئێران لە هۆڵی دادگا لە هۆڵەندا ئامادەبوون بۆ شایەتی..
- 13 شاهیدەكەی سەردەشت داوایان لێكرابوو بە زمانی فارسی لە هۆڵی دادگا بئاخفن و شایەتی بدەن..
- شاهیدێكی خەبیر تەئكید دەكاتەوە كەوا فان ئانرات ساڵی 1985 مادی (TDG) بە رژێمی عێراقی فرۆشتووە ، و چەكی كیمیایی لێدروستكردووە..

نووسین و ئامادەكردنی: **ڤینۆس فایەق**
venusfaiq@yahoo.co.uk

لەناو هۆڵی دادگاییكردنەكەی فرانس فان ئانراتەوە لە هۆڵەندا

تێبینی: ئەم بابەتە لە ژمارە 178ی رۆژنامەی (كوردستان راپۆرت) لە شاری هەولێر ، رۆژی 8ی ئەپریل 2007 بلاّوبۆتەوە.

رۆژی دووشەممە رێكەوتی 2ی ئەپریلی 2007 لە هۆڵی دادگای تەمیزی هۆڵەندی لە شاری داناهاخ لە هۆڵەندا لە كۆشكی داد ، دانیشتنی دادگای تەمیزی هۆڵەندی دەستی پێكردەوە بۆ تاتوتوێكردنی ئەو سزایەی درا بە (فرانس فان ئانرات)ی تاوانبار بە فرۆشتنی ماددەی (TDG) بە برێ زۆر بە رژێمی سەددام..

شایانی باسە لەو دانیشتنەدا كە نوێنەری باڵیۆزخانەی ئێران لە هۆڵەندا ئامادەی جانیشتنەكەبوو كە لە سەعاتی 10ی سەرلەبەیانیەوە دەستی پێكرد و هەتا سەعات چوارونیوی عەسری خایاند ، سەرەتا نوێنەری باڵۆزی ئێران لە هۆڵەندا نارەزایی خۆی دەربڕیی بەرامبەر هەڵكردنی ئالاّی كوردستان لەلایەن كوردەكانی ئامادەبووی دادگاییەكە ، كە ئەوەش بووە هۆی نیگەرانی كوردەكان..

جێی وەبیرهێنانەوەیە ماددەی (TDG) كە فرانس فان ئانرات بە رژێمی عێراقی فرۆشتووە راستەوخۆ دەچێتە دروستنی غازی خەردەل و سیانید كە شاری هەڵەبجەی پێ بۆمباباران كرد ، پاشان چەند ناوچەیەكی ناو خاكی ئێرانیشی پێ بۆمباباران كرد ، و بووە هۆ كوشتن ونبوونی تەنها لە هەڵەبجەدا بەپێی ئامارەكانی نەتەوە یەكگرتووەكان و ئاماری گەلێ سەرچاوەی جیهانی باوەر پێكراو زیاد لە پێنج هەزار كەس و برینداربوونی نزیكەی 9 هەزار كەس..شایانی باسە دیسەمبەری رابردوو سزای پازدە ساڵ درا بەسەر فرانس فان ئانراتدا لە یەكێ لە دادگاكانی سزای هۆڵەندی ، بەتۆمەتی بەشداریكردن لە تاوانەكانی جەنگ ، ئەوەش بە فرۆشتنی ئەو مادانەی دەچنە دروستكردنی چەكی كیمیایی و كۆمەڵكوژ..

ئەو كاتە هەردوو لا ، واتا پارێزەرانی فان ئانرات و هەروەها (موددەعی گشتی) داوای پیاچوونەوەی سزاكەیان كرد ، فرانس فان ئانرات داوای بێگوناهی دەكات و، موددەعی گشتی داوای سزای زیاتر دەكەن ، چونكە باوەریان وایە فان ئانرات تاوانبارە بە تاوانی (لەناوبردنی بەكۆمەڵ) نەك تەنها (تاوانی جەنگ) ، شایانی باسە ساڵی پار دادگاكە باوەرِی وابوو ئەوەی لە كوردستانی عێراق ئەو كاتە روویداوە بریتیە هەڵمەتی لەناوبردنی بەكۆمەڵی میللەتی كورد ، بەلاّم فرانس فان ئانراتی تاوانبار نەكرد بە بەشداری كردن لە تاوانی كوشتنی بەكۆمەڵ ، ئەوەش لەسەر ئەو بنەمایەی راستە فان ئانرات ئەو مادانەی فرۆشتووە بە سەددام حسێن ، بەلاّم ئاگادار نەبووە لە نیازی بۆ بەكارهێنانی لە ئەنجامدانی تاوانی كوشتنی بەكۆمەڵ.

لەسەر داواکاری ئەمەریکا ساڵی 1989 فان ئانرات لە ئیتالیا دەستگیرکرا لەگەڵ شەریکە یابانیەکەی بەناوی (تاناکا) ، و داوایکرد بدرێتەوە بە ئەمەریکا ، بەڵام فان ئانرات بەرەڵلاکرا ئەو دەمەی بە بڕیاری دانەوەی بە ئەمەریکا ئەچوونەوە ، دوای ئەوەش رایکرد بۆ بەغدا..

ساڵی 1990 ئانرات نامەیەك ئەنێرێت بۆ سەددام حوسێن داوای لێدەکات رەگەزنامەی عێراقی پێببەخشێت ، لە نامەکەشیدا هاتووە: "بەڕێزم من وڵاتەکەتانم زۆر خۆشدەوێت ، ساڵی 1977 کە بۆ یەکەمجار هاتمە عێراق سێ ساڵ لێی مامەوە ، هەر لەو کاتەوە میللەتی عێراقم خۆشدەوێت ، و شانازی بەو شتانەوە دەکەم کە پێشکەشی ئەم وڵاتەم کردووە.."

ئەو شتانەشی بۆ عێراقی کردووە ، بە پێی نامەیەکی سەرۆکایەتی موخابەراتی عێراقی لە جەنیوەری 1992 کە ئاڕاستەی سەرۆکی دەستەی پیشەسازی سەربازی کراوە دەڵێ: "ناوبراو پێشتر ماددەی کیمیاوی دەگمەن و قەدەغەکراوی بۆ دامەزراوە و دامودەزگای دەوڵەت دابینکردووە ، بەوەش خۆی خستۆتە بەردەم ئاکامی زۆر خەتەرناك ، و بە نرخی گونجاو بەبەراورد لەگەڵ ئەو نرخانەی کۆمپانیای تر خستبوویانە بەردەستمان."

ئەوەبوو حکومەتی عێراقی رێگەی پێدا لە عێراق بژی و بە بڕیاری سەرۆکایەتی موخابەراتی عێراقی خانوو و مووچەی بۆ بڕێندرایەوە..ساڵی 1990 فان ئانرات رەگەزنامەی عێراقی وەرگرت و، بڕیاریدا ببێ بە موسڵمان و، ناوی خۆی کرد بە (فارس مەنسوور رەشید ئەلبەزاز) ، هەمان ساڵ ژنێکی فەلەستینی مارەکرد بەناوی "حەنان محەممەد مەحموود"..ئەوەبوو پێیرانی کەوا ژنەکەی زانیاری لەبارەیەوە داوەتە کابرایەکی ئوردونی کە پەیوەندی بە موخابەراتی ئەمەریکیەوە هەبوو ، ئیدی لەیەك جیابوونەوە. پاشان ژنی یەکەمی لەگەڵ کوڕە تاقانەکەیدا لە سویسراوە هاتەوە بۆلای پێکەوە لە عێراق لە ژیانێکی باشدا ژیان هەتا کەوتنی سەددام ساڵی 2003..

پاشان و لە دوای بڕینەوەی سزای زیندانی پانزە ساڵ بۆ تاوانبار فرانس فان ئانرات ، لە دانیشتنی یەکەمی دادگای پیاچوونەوەی هۆڵەندی رۆژی 2ی ئەپریل 2007 ، ئانرات دانی بە نووسینی نامەکەیدا نا کە ئاڕاستەی سەددامی کردووە ، بەڵام گومانی لە هەموو دۆکومێنتەکانی تر کرد ، ئەوەبوو دادگا داوای لە ئیدیعای گشتی کرد هەتا 20ی ئەپریل راست و دروستی ئەو دۆکومێنتانە بسەلمێنێت..

پاشان موددەعی گشتی داوای کرد داوا لە (عەلی حەسن مەجید) ناسراو بە (عەلی کیمیایی) بکرێت بێت لە دادگاییەکەدا ئامادەبێت ، چونکە زانیاری زۆری هەیە لەبارەی رۆڵی فرانس فان ئانرات و مەسەلەی فرشتنی ماددەی کیمیایی بە رژێمی عێراق.. هەمان ئەو رۆژە واتا 2ی ئەپریل 2007 دادگای هۆڵەندی داواکاری بەرزکردەوە بۆ دادگای عێراقی بۆ هاوکاری کردن ، هەمان رۆژ دادگای عێراقی سزای لەسێدارەدانی بۆ عەلی کیمیایی بڕاندەوە ، بە تۆمەتی بەرپرسیاری لە هێرش بردنە سەر ناوچە کوردیەکان کە غازی کیمیایی تیابەکارهاتووە ، ئەوەش وا دەکات داواکاری دادگای هۆڵەندی نەیەتە دی..

رۆژی 4ی ئەپریلی 2007 لە هەمان هۆڵی دادگای پیاچوونەوەی هۆڵەندی لە شاری دانهاخی هۆڵەندی و بە ئامادەبوونیسیامەند بەننا باڵیۆزی عێراق و هەروەها ئامادەبوونی 13 شاهیدی کورد لە شاری سەردەشتی کوردستانی ئێرانەوە هاتبوون ئامادەی دانیشتنی دادگاییەکەبوون بۆ پێشکەشکردنی شایەتیان لەسەر رووداوی بۆمبارانکردنەکە ، ئەوەشی جێی سەرنج و تێبینی هەمووان بوو ، ئەوەبوو کەسێك کە بە هاوەڵی لەگەڵ 13 کەسەکەدا هاتبوو ، داوای لە 13 شاهیدە کوردە کردبوو تەنها بە زمانی فارسی قسە بکەن و شایەتی خۆیان بدەن ، ئەوەش دیاربوو بە داوکاری حکومەتی ئێران و لەژێر چاودێری باڵیۆزخانەی ئێران لە هۆڵەندابوو ، کە نوێنەرەکەیان ئامادەی دانیشتنەکەبوو لە سەعاتی 10ی سەرلەبەیانیەوە هەتا شەش و نیوی ئێوارە.. دانیشتنی دووەمی دادگای پیاچوونەوەی فرانس فان ئانرات دەستی پێکردەوە ، لەهەمان دادگا و بە ئامادەبوونی سەرۆکی دادگا و ئیددیعای گشتی و دادوەری قەزایی و پارێزەرانی قوربانیەکانی تاوانەکانی کیمیابارن و، پارێزەرانی تاوانبار فرانس فان ئانرات و تاوانبار فرانس فان ئانرات خۆی..

سەرەتا دادگا بە دووروردرێژی گوێی لە شایەتێکی تایبەتمەند و شارەزای چەکی کیمیایی و چەکی بەکۆمەڵکوژ گرت کەناوی (کۆرنێلۆس والتەر دایك)بوو و شارەزا و تایبەتمەندی چەکە لە سوپای هۆڵەندیدا ، ئامادەی دانشتنی دادگاییەکەبوو بەناوی (شاهید خەبیر)..شایانی باسە (والتەر دایك) بۆخۆی لە سەرتاکانی ساڵەکانی 1990ەوە ماری بۆ رێکخراوی نەتەوەیەکگرتووەکان کردووە لەگەڵ تیمی پشکنینی چەکی بەکۆمەڵ کوژ لە عێراقدا..ئەو کاتە لەگەڵ رێکخراوی (یونیسکۆم) کاری کرد و پاشان لەگەڵ رێکخراوی (بلیکس) ئەوەی گرنگ بوو دانی شاهیدەکە جەختی لەسەر کردەوە ئەوەبوو ئەو ماددەیەی بەناوی (TDG) کە فرانس

فان ئانرات بە بڕی زۆر گەورە فرۆشتوویەتی بە ڕژێمی عێراق هەمووی ئەوەیە کە بەکاری هێناوە دواتر لە دروستکردنی چەکی کیمیایی بەکۆمەڵکوژ و غازی خەردەل و سیانید لەهەڵمەتەکانی لەناوبردنی میللەتی کورد و کیمیابارانکردنی شاری هەڵەبجە و شارەکانی تری عێراق و پاشان چەند شارۆچکەیەکی عێراقی لە کاتی شەڕی عێراق ئێراندا..

ماددەی(TDG) کە بەشێوەیەکی راستەوخۆ ئەچێتە پێکهاتەی دروستکردنی غازی ئەعساب (مۆستەرد گاز)ەوە لە دوو راپۆرتی جیاوازدا راپۆرتی 8ی 2005 و 11ی 2005 ، ناویان هاتووە و لەگەڵیدا ناوی فرانس فان ئانرات هاتووە ، یەکێ لە سیفەتەکانی ئەو ماددەیە ئەوەیە کەوا بۆ ماوەیەکی درێژ ئەمێنێـەوە بۆ ماوەیەکی زۆر هیچی لێنایەت و خراپ نابێت.. (والتەر دایك)ی شاهید خەبیر ئەوەشی تەئکیدکردەوە کەوا ئەو بێشکە لەوەی ساڵی 1985 فرانس فان ئانرات ماددەی (TDG) فرۆشتووە بە رژێمی عێراق کە ساڵی 1988 بەکاری هێناوە لە هەڵمەت و هێرشەکانی لەناوبردن و بەکۆمەڵکوژی میللەتی کورد.. ئەو مادەیەش بەپێی قسەی شاهیدە خەبیرەك گوایا یەك کیلۆی ، 1،3 هەتا 1،5 ماددەی کیمیایی گازی خەردەلی بەکۆمەڵ کوژی لێدروست دەکرێت..

لە پەراوێزی دانیشتنی دادگاکەدا و لەبەر ئەوەی ماوەی نەبوو پرسیارێکمان ئاڕاستەی پارێزەرەکەی فرانس فان ئانرات کرد کە ناوی (ج. پ. فان سخایك)ە..دەربارەی ئەوەی ئایا فراسن فان ئانرات تەنها کەسە کە ئەو ماددەیەی بە رژێمی عێراق فرۆشتووە ، یان کەسان و کارگە یان کۆمپانیای تر هەن ، چ لە ناوەوە و چ لە دەرەوەی هۆڵەندا؟ وەڵامی دامەوە وتی: بەڵی کۆمپانیای تر زۆر هەن ئەو ماددانەیان بە رژێمی سەددام فرۆشتووە ، کۆمپانیا هەن هۆڵەندین و زۆریشیان لە دەرەوەی هۆڵەندان.. هەروەها پرسیمان ئایا ئەو ماددانە جگە لە دروستکردنی گازی خەردەل و سیانید بۆ چی تر بەکارهاتووە؟ وتی: ئەو مادانە بۆ بەکارهاتنی مەندی ئاشتیانە بەکارهاتوون وەك بۆ نمونە جل و بەرگ دروستکردن.. پاشان سەبارەت بە چارەنووسی فرانس فان ئانرات پرسیارم لێکرد ، وتی: چاوەڕێی بریاری دادگا دەکەین..

بەڵام ئەوەی من تێیگەیشتم لە میانەی دانیشتنەکەی دادگاکەوە ، ئەو بڕە گەورانە لەو ماددەیە کە چووەتە ناو عێراقەوە ناکرێت بۆ مەبەستی مەدەنی بووبێت ، هەروەك لە زاری شاهیدە خەبیرەکەوە (والتەر دایك) پشەوە هات..هەروەها (والتەر دایك) ئاماژەشی وەدا کەوا ساڵی 1988 عێراق بەخۆی توانای ئەوەی هەبوو خۆی لە فەللوجە ماددەی کیمیایی دروست بکات ، ئەوەش بەپێی دوو دۆکومێنتی (یونسکۆم) و (موسەننا) ..

ئەوەی جێ ئاماژەپێدانە ئەوەیە تاوانبار فرانس فان ئانرات کۆی گشتی زیاتر لە 11000 یازدە هەزار تەن لە ماددەی (TDG) فرۆشتووە بە رژێمی عێراق. و ئەشکرێ هەموو ئەو بڕەی فرۆشتوونی ئەو دەمە بە رژێمی عێراق هەموو بەکارهێنابێت بۆ دروستکردنی گازی خەردەل و گازی ئەعساب.

پاشان لە بەشی دووەمی دادگادا پارێزەرەکانی فرانس فان ئانرات بواریان درایە پرسیار ئاڕاستەی (والەر دایك)ی شاهیدی خەبیر بکەن ، کە لەو میانەیەشدا دۆکومێنتێکیان پێشکەشی دادگا کرد کە تیایدا هاتووە گوایا کۆمپانیایەکی بەریتانی ئەو ماددانەی فرۆشتووە بە رژێمی سەددام ساڵی 1985 کە دواتر بەکاریبردووە بۆ دروستکردنی گازی خەردەل و سیانید و هەڵەبجەی پێ کیمیاباران کردووە ، سەرۆك دادگاش داوای کرد دۆکومێنتەکە پیشانی شاهیدە خەبیرەکە (والتەر دایك) بدرێت ، ئەویش ئەوەی دووپات کردووە کەوا بڕوای تەواو ئەو دۆکومێنتە نیە ، و شکی لێی هەیە ، بۆ ئەو مەبەستەش دەبێت پەیوەندی بکرێت بە حکومەتی بەریتانیەوە ، بۆ ئەوەی راستی ئەو مەسەلەیە بزانرێت ، وتیشی: من بەشبەحاڵی خۆم ئاگاداری دۆکومێنتی لەو جۆرە نیم و، ئەو دۆکومێنتەشم نەبینیوە..

دوای ئەوە و لەبەشی سێهەمی دانیشتنەکەی دادگای پیاچوونەوە ، پارێزەری قوربانیەکانی تاوانی کیمیابارانی هەڵەبجە و ناوچەکانی تری کوردستان ، بواری درایە قسە و راپۆرتی خۆی بخاتەڕوو ، ئەوەبوو داوای لە دادگاکرد یەکە یەکە شایەتەکان بانگبکات بۆ بەردەم دادوەر هەتا شایەتی خۆیان بدەن.. پێش ئەوەش سی دی یەکەم پێشکەشکرا کە بریتی بوو لە فلیمێکی دۆکومێنت دەربارەی کیمیابارانکردنی شاری هەڵەبجە.. ئینجا بانگی شاهیدەکان کرا ، یەکە یەکە شایەتی خۆیاندا ، و باسیان لە رووداوەکە کرد ، باساین لەوە کرد کەوا ئەو رۆژەی شاری سەردەشت بۆمباباران کرا ، فرۆکەی عێراق یبە ئاسمانەوەبوو و، ژمارەیەکی زۆر زۆری لە کوژراو و بریندار و ونبوو لێکەوتەوە..پاشان سی دی دووەم پێشانی دادور و ئامادەبووان کرا ، کەبریتی بوو لە سی دی دۆکومێنتار سەبارەت بە رووداوەکە لە شاری سەردەشتی کوردستانی ئێران ، لە سیدیەکەدا دوکتۆر و پسپۆڕی هۆڵەندی باسیان لە کارەساتەکە دەرك و باسیان لە جۆری چەکەکان دەکرد ، کە ئەوەش لایەنێکی زۆری تاوانەکەی بۆ داگاکە

روونكردەوە..جگە لەوەی دۆكومێنتی زۆر گرنگ لە دانیشتنی رۆژی 4ی ئەپریلدا خرایە بەردەست دادگا بۆ بەهێ.كردنی دۆزەكە ، ئەوەش لە میانەی دیمانەیەك لەگەڵ عەلی سیاسی بەرپرسی لقی هۆڵەندای ریكخراوی چاكی دەگەڕیمەوە سەری..

پاشان ئەوەی بە گرنگی دەزانم بیڵێم ئەوەیە هەروەك وتم ، هەموو شاهیدەكان وەكوو داویان لێكرابوو بە زمانی فارسی شایەتی بدەن ، ئەوەبوو 12 شایەتیان بە زمانی فارسی شایەتیان دا ،تەنها شایەتێكیان نەبێت وتی من بە زمانی كوردی قسە دەكەم كە ناوی (مام قادر) ، ئەوەبوو دادوەر فەرمانی دا وەرگێڕی كوردی بۆ بهێنرێت بۆ وەرگێڕانی راستوخۆی قسە و شایەتیەكەی..

--

تێبینی: ئەم بابەتە لە ژمارە 178ی رۆژنامەی (كوردستان راپۆرت) لە شاری هەولێر ، رۆژی 8ی ئەپریل 2007 بلاوبۆتەوە.